

DEMOGRAFIA I SOCIETAT RURAL A VILA-RODONA DURANT L'ANTIC RÈGIM (Segles XVI-XVIII)

Josep Comas i Pié

FONTS I PROPÒSIT

Al llarg del treball hem estudiat l'evolució d'una societat rural de l'Antic Règim en el marc cronològic dels segles XVI, XVII i XVIII.

El motiu d'escollir l'esmentat període rau en l'interès d'analitzar en un futur el procés que es dona al si del món rural, i en aquest cas concret a Vila-rodonà (Alt Camp), entre l'època posterior a la Sentència Arbitral de Guadalupe fins a la fi del règim senyorial al segle XIX.

Els aspectes que hem estudiat han estat: l'evolució del marc de relacions feudals entre la població de Vila-rodonà i el bisbe de Barcelona; l'evolució demogràfica, els canvis i variacions dels conreus, el procés dels endeutaments pagesos, l'estructura de la propietat agrària i la formació d'una classe benestant al si del món rural que trenca el simplisme de veure només una societat dividida en dos grups socials.

Al llarg del treball hem intentat plantejar qüestions més que arribar a mantenir afirmacions categòriques. No hem volgut caure en el parany de limitar-nos a utilitzar xifres concretes d'extensions de conreus o d'índex de població que sempre són només simples aproximacions i no sempre plenament explicatives. Hem volgut plantejar la necessitat de qüestionar certes teories jurídicistes que desvirtuen el sistema de relacions en el si del règim senyorial. En el cas del creixement del segle XVIII, hem volgut remarcar la necessitat d'estudiar més a fons el XVII per comprendre que difícilment es pot entendre el XVIII si no veïem el procés de creixement que es dona a l'últim terç del segle anterior...

En definitiva, hem intentat en el nostre estudi que hom pugui observar un procés històric a través de situar les dades en les quals la investigació ha de treballar.

El treball es basa en l'estudi d'una documentació força completa; capbreus, cadastre; llibres notariais referents a compres, vendes, empenyoraments, inven-

taris; testaments, capítols matrimonials; llibres sacramentals; recomptes i censos; documentació de la Mensa Episcopal de Barcelona sobre els segles XVII-XVIII... etc.

Al llarg del nostre treball hem intentat estudiar una societat que, vista en perspectiva, no és pas una societat estàtica, ans tot el contrari. Els diferents camps treballats ens mostren una societat dinàmica i evolutiva, que entronca amb els canvis que es donaren en el conjunt de la societat catalana. Així, doncs, la Vila-rodona que nosaltres hem estudiat ens serveix com a model d'un microcosmos de l'evolució històrica de la Catalunya de l'època moderna.

Malgrat que el període medieval restava allunyat del marc cronològic que volíem treballar, per a entendre millor el procés de relacions feudals entre Vila-rodona i la Mensa Episcopal de Barcelona, ens va semblar adient la recerca de la documentació del procés de formació de les relacions feudals. Això ens va servir per a observar com les promeses de llibertat de la Carta de Població del Montmell (974) no són res més que un miratge d'un moment històric determinat, que és el moment en el qual la política de repoblació és més favorable als camperols que repoblen. A començaments del segle XIII hem pogut constatar la imposició de drets feudals com el delme, la tasca, la intèstia, la cogúcia i l'eixorquia. Els documents ens parlen dels pagesos com a homes solius i alocats, vassalls del bisbe com a representant de la Mensa.

Voler veure una Catalunya Nova com a zona on la pressió feudal és menor i les relacions de producció més lliures, per nosaltres no tan sols no coincideix amb les dades que tenim, sinó que malgrat tot respon més a una visió jurídica del feudalisme en un moment donat, que no pas a un estudi històric del feudalisme com a sistema de relacions econòmiques i socials, fonamentades en la sostracció d'una part de la producció pagesa per part del senyor i les institucions senyoriales.

Les sostraccions resten garantides per aquest marc jurídico-polític feudal, la justícia del senyor, la violència i les institucions, protegeixen el manteniment del sistema. Això no vol dir, però, que en el si d'aquesta societat no es donin canvis. La possessió emfitèutica, la Sentència de Guadalupe i un procés d'endeutament pagès determinen una evolució, a llarg termini, de l'estructura de les relacions socials en el si de la comunitat pagesa.

Al llarg dels segles XVI-XVIII hem pogut verificar l'estructuració de classes socials diferenciades. Aquest fet ens ha obligat a replantejar-nos la divisió esquemàtica del sistema feudal, al mateix temps que a cercar els mecanismes interns que han incidit en aquesta estratificació social del camp. La visió ja clàssica de la Sentència Arbitral com l'element fonamental que explica la configuració social del camp català dels segles XVI-XIX, s'ha de tenir en compte en relació amb el fet que la Sentència posa fi a la revolta social del camp, garanteix la llibertat personal, també l'accés a la possessió emfitèutica i legitima jurídicament una estructura social pagesa. Però a més d'aquests factors hem de tenir present el procés d'endeutament pagès. Al llarg dels segles estudiats, hem pogut constatar com a Vila-rodona les vendes a carta de gràcia i els censals són factors clau per a entendre la pèrdua de la propietat de la terra, per part del petit possessor, i l'ampliació

de la gran propietat. A través de l'endeutament, podem entendre millor els mecanismes de formació d'una pagesia benestant que actua com una burgesia rural en el si del sistema senyorial.

EL MOVIMENT DEMOGRÀFIC

En el moviment demogràfic hem pogut verificar un procés de creixement de la població durant el segle XVI i el primer terç del segle XVII. L'estudi dels diferents documents emprats ens donen unes xifres de població entre 351 i 643 habitants el 1553. El 1629 la població probable estaria entre 1210 i 1479 habitants (aquestes xifres es fonamenten en els confessants dels capbreus i les possibles taxes de natalitat). El creixement demogràfic hauria estat en aquest període com a mínim el doble. Aquest augment de la població no és aliè, però, a la nova conjuntura econòmica que es dona arreu d'Europa d'aquest període i al moviment immigratori de naturals del Regne de França.

Aquesta evolució de signe positiu, no es trenca en les males collites de la dècada del 1620, sinó en el període del conflicte polític i militar que enfronta Catalunya amb la monarquia espanyola. Els anys 1640 al 1659 són un desgavell total: la guerra, les represàlies, la destrucció de collites incideixen en una població que perd més d'una tercera part dels habitants. La pesta del 1654 representa l'últim flagell que castiga una població que ha perdut tota esperança en la millora de la seva situació. El capbreu de 1667 reflecteix la davallada demogràfica, a través del nombre de confessants i de la taxa de natalitat; podem donar unes xifres probables de població que estarien entre els 756 i els 1039 habitants. Malgrat que la crisi demogràfica del període de la Guerra dels Segadors representa la crisi més important de l'època moderna, podem constatar com al llarg de l'últim terç del segle XVII, es produeix una recuperació i un creixement de la població, sense arribar, però, a l'índex que teníem en el període anterior al conflicte militar i polític. Ara bé, la comparació de les dades demogràfiques entre els indrets del litoral i de l'interior, ens permet verificar un fet que cal tenir en compte: l'augment demogràfic és molt més important a les zones del litoral, i no tan sols pel moviment natural de la població, sinó que també influeix un corrent migratori del pre-litoral i de l'interior.

L'estudi de les dades demogràfiques del segle XVIII, ens ha permès de posar en dubte les teories del creixement de la població al llarg d'aquest segle, que confirmen que es produí la recuperació del retardament demogràfic medieval.

L'acceptació dels recomptes dels primers anys posteriors a la Guerra de Successió ha condicionat la visió demogràfica de la Catalunya de l'època moderna, i sobretot dels segles XVII i XVIII. Pel que fa referència al segle XVIII podríem dir que se'ns fa difícil d'entendre el creixement de la població entre els primers recomptes borbònics i el cens de Floridablanca del 1787. En el cas concret de Vilardona, la interpretació encara és més complexa i difícil d'explicar, ja que entre els anys immediats a la fi de la Guerra de Successió i el capbreu del 1744, tindriem

un increment de la població del 250 per 100 en tan sols 27 anys, i encara resultaria inexplicable si tenim en compte que a Vila-rodonà el període de 1725-1740 fou una època de calamitats, com es desprèn especialment de les lamentacions del rector de la vila, en una carta adreçada a les autoritats de la Reial Audiència de Barcelona.

Tenim altres elements de judici per a no acceptar la fiabilitat dels recomptes borbònics de 1716-1719, com és ara la taxa de natalitat de 100 naixements per cada 1000 habitants, totalment impossible d'acceptar per més jocs de mans que intentem de fer amb les xifres de baptismes i la població que dona cada recompte.

Malgrat tot, però, el creixement demogràfic del segle XVIII és important, i per a nosaltres representa la consolidació de la recuperació demogràfica, iniciada ja a l'últim terç del segle XVII, i l'afirmació d'un creixement sostingut i, malgrat la persistència d'anys de crisi, un no retorn als retrocessos dramàtics de la població com els que es produïren al segle XIV i a l'època de la Guerra dels Segadors.

L'EVOLUCIÓ DELS CONREUS

La documentació utilitzada per estudiar l'evolució dels conreus, planteja dificultats. Ni el cadastre ni els capbreus tingueren, en el seu moment, cap funció estadística, sinó que foren utilitzats amb interessos ben allunyats de l'ús que avui nosaltres en fem.

A través dels capbreus, però, hem pogut observar una tècnica agrícola adequada a la diversificació dels conreus. Segons l'estudi dels capbreus i del cadastre, hem pogut palpar la següent evolució dels cultius:

El segle XVI l'olivera és el conreu predominant, l'augment de la població ens assenyala un increment de la terra campa durant el període 1568-1629. La resta del segle XVII es dona una estabilitat en l'evolució dels conreus; el que permet, encara, que l'olivera tingui una importància relativa. El segle XVIII significarà un canvi en el panorama agrícola. La vinya, d'ençà del 1740 es converteix en el cultiu predominant, però no arriba a situacions de monocultiu com es dona en indrets del Baix Camp i de l'Alt Camp.

ESTRUCTURA DE LA PROPIETAT

Al llarg dels dos segles i mig estudiats, trobem una estructura de la propietat articulada i polaritzada entre un nombre considerable de pagesos amb poca terra, i per altra banda un grup reduït de grans propietaris.

La consolidació d'aquesta polarització social, representava el desenvolupament, en termes locals, d'una burgesia agrària i d'una classe proletària, que malgrat posseir una petita propietat es veurà abocada a dependre dels terratinents mitjançant l'arrendament de terres, la parceria o treballant de jornalers.

El procés històric d'aquestes relacions socials i econòmiques, tindria els seus orígens en la conjuntura de la Baixa Edat Mitjana, i especialment d'ençà de la pacificació social del camp, de la Sentència Arbitral de Guadalupe.

Dins el marc de les relacions feudals, considerem, però, que l'emfiteusi és el factor fonamental per a entendre el procés d'estratificació social al si del món rural català.

Els grans propietaris de Vila-rodona gaudien dels beneficis del model jurídic del feudalisme català. Més que representar un entrebanc, l'emfiteusi els garanteix la concentració de la terra i la possibilitat de convertir-se en una burgesia local, que extreia beneficis de la terra mitjançant l'explotació de pagesos amb poca o sense terra, l'altra cara de la moneda de l'emfiteusi. Per aquest grup de propietaris, en un moment determinat, el règim feudal no representà una càrrega feixuga, però això no és així en el cas dels petits possessors, ja que les càrregues feudals pesen sobre la terra i la producció agrícola, recauen sobre el pagès que explota la terra amb contracte d'arrendament o de parceria, mentre que l'arrendador percep beneficis nets de la collita.

La feliç expressió de Vicens Vives, que amb la Sentència Arbitral de Guadalupe «desapareixia el remença i sorgia el camperol emfitèutic, base de l'estructura agrària fins els nostres dies», s'ha de matisar. L'estructura de la propietat de la terra, d'ençà del segle XVI fins a la primera meitat del XX, grosso modo va evolucionar des d'una societat més o menys indiferenciada cap a una societat socialment diferenciada.

Sota el règim feudal s'estructuren dues classes socials de pagesos, apareixia gradualment un pagès amb poca o sense terra, explotat pel senyor mitjançant les sostraccions feudals, però també pel gran propietari que s'anava gradualment confirmant.

Amb el règim liberal establert el segle XIX, mentre desapareixia la sostracció feudal, es reforçava la consolidació d'un proletariat rural, sotmès a les explotacions dels terratinents i a les càrregues fiscals del nou estat.